

Христина НАГОРНЯК,

orcid.org/0000-0003-2901-816X

кандидатка мистецтвознавства,

доцентка кафедри дизайну і теорії мистецтва

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *kristina.nagornyak@pnu.edu.ua*

Володимир ЛУКАНЬ,

orcid.org/0000-0002-2957-8610

Член Спілки художників України

(Івано-Франківськ, Україна) *lukan@meta.ua*

ПРОПОЗИЦІЯ ВВЕДЕННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ТЕРМІНУ

У статті здійснено спробу аналізу термінологічних особливостей українського мистецтвознавства у сфері сакрального мистецтва, зосереджений на його скульптурній складовій. Автори розглядають проблему коректного використання терміна «іконографія» стосовно тривимірних пластичних творів сакрального характеру та обґрунтовують необхідність запровадження нового поняття – «іконопластика». Запропонований термін спрямований на уточнення категоріального апарату мистецтвознавства, дозволяючи розмежувати двовимірні та тривимірні сакральні образи. У статті простежуються методологічні аспекти введення цього терміна, аналізуються його семантичні межі та застосування в рамках сучасного мистецтвознавчого дискурсу.

Окрема увага приділена обґрунтуванню диференціації сакральної скульптури, що охоплює рельєфні композиції, монументальну пластику, культові статуї, декоративні елементи храмової архітектури. Визначено перспективи міждисциплінарного підходу до дослідження сакральної пластики, що охоплює історико-культурний, семіотичний та стилістичний аналіз.

Введення терміна «іконопластика» є важливим не лише для чіткого розмежування жанрово-видових особливостей сакрального мистецтва, а й для формування більш системного та уніфікованого наукового підходу до його вивчення. Окрім суто термінологічного значення, поняття «іконопластика» сприяє поглибленню розуміння художніх і семантичних особливостей сакральної скульптури, підкреслюючи її автономність у межах сакрального мистецтва. Це дає змогу точніше аналізувати як традиційні, так і сучасні тенденції розвитку сакральної пластики, включаючи її взаємозв'язок із просторовим середовищем та ритуальною функцією. Таким чином, «іконопластика» стає не лише новим категоріальним поняттям, а й важливим інструментом для подальших наукових досліджень у галузі мистецтвознавства, культурології та теології.

Ключові слова: іконопластика, іконографія, сакральна скульптура, мистецтвознавча термінологія, рельєф, монументальна пластика, культова скульптура.

Khrystyna NAHORNIYAK,

orcid.org/0000-0003-2901-816X

Candidate of Art History,

Associate Professor at the Department of Design and Art Theory

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *kristina.nagornyak@pnu.edu.ua*

Volodymyr LUKAN,

orcid.org/0000-0002-2957-8610

Member of the Union of Artists of Ukraine

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *lukan@meta.ua*

A PROPOSAL TO INTRODUCE AN ART HISTORICAL TERM

The article provides a thorough analysis of the terminological peculiarities of Ukrainian art history in the field of sacred art, focusing on its sculptural component. The authors examine the problem of the correct use of the term 'iconography' in relation to three-dimensional plastic works of a sacred nature and justify the need to introduce a new concept – 'iconoplasty'. The proposed term is aimed at clarifying the categorical apparatus of art history, allowing to distinguish between two-dimensional and three-dimensional sacred images. The article traces the methodological aspects

of the introduction of this term, analyses its semantic boundaries and application within the contemporary art historical discourse.

Particular attention is paid to the justification of the differentiation of sacred sculpture, which includes relief compositions, monumental plastic, cult statues, and decorative elements of temple architecture. Prospects for an interdisciplinary approach to the study of sacred plasticity, including historical, cultural, semiotic and stylistic analysis, are identified.

The introduction of the term 'iconoplasty' is important not only for a clear delineation of genre and type features of sacred art, but also for the formation of a more systematic and unified scientific approach to its study. Thus, the proposed term "iconoplasty" becomes not only a new categorical concept in contemporary scientific discourse, but also opens up prospects for a multifaceted analysis of phenomena at the intersection of art history, cultural studies, and theology. Its introduction allows us to more precisely define the specifics of artistic practices related to the creation of sacred images and go beyond the traditional interpretation of the icon as a religious artifact. Iconoplasty covers not only the technique of execution, but also the semiotics of the image, spiritual and aesthetic content, symbolism, and historical transformation of iconographic forms.

Key words: iconoplasty, iconography, sacred sculpture, art terminology, relief, monumental plastic, cult sculpture.

Постановка проблеми. Українське мистецтвознавство перебуває в постійному процесі термінологічної еволюції, що зумовлено як історичними передумовами становлення дисципліни, так і впливом зовнішніх культурно-інтелектуальних факторів, зокрема запозичень із західноєвропейських наукових традицій. Однією з ключових проблем у цьому контексті є багатозначність та варіативність інтерпретації основних понять, особливо тих, що стосуються сакрального мистецтва, що ускладнює формування єдиної системи наукових категорій та перешкоджає виробленню уніфікованого підходу до їх аналізу. Вживання термінів «сакральне мистецтво», «релігійне мистецтво», «християнське мистецтво» та інших, які нерідко використовуються як синоніми, створює теоретичну та методологічну плутанину.

Особливої уваги потребує питання застосування терміна «іконографія» в аналізі тривимірних пластичних творів сакрального мистецтва. Іконографія, як наука про зображення, традиційно стосується двовимірних зображень – живопису, графіки, мозаїки, фресок. Проте, коли йдеться про об'ємні твори, що виконані в бронзі, мармурі, дереві чи інших матеріалах із застосуванням скульптурних технік, використання терміна «іконографія» не цілком відповідає його первинному значенню.

У цьому контексті постає необхідність запровадження нового терміна, який би чітко окреслював специфіку сакральної скульптури як окремого явища в мистецтвознавстві. У даному дослідженні обґрунтовується доцільність уведення поняття «іконопластика» для позначення мистецтвознавчого аналізу тривимірних пластичних творів релігійної тематики. Використання цього терміна сприятиме систематизації категоріального апарату дисципліни, усуненню термінологічних розбіжностей та забезпеченню більш точного розмежування між різними видами сакрального мистецтва.

Аналіз досліджень та публікацій. Запровадження терміна «іконопластика» потребує всебічного теоретичного обґрунтування та врахування усталених підходів до формування мистецтвознавчої термінології. Попередня спроба часткового обґрунтування цього терміна була здійснена нами у тезах (Нагорняк, Лукань, 2025), проте повне розкриття проблематики, зокрема методологічних аспектів і практичного застосування поняття, представлено у даній статті.

Важливим джерелом у нашому дослідженні є праця Д. Степовика «Іконологія й іконографія» (Степовик, 2004), а також словники мистецтвознавчих термінів М. Станкевича (Станкевич, 2006) та М. Селівачова (Селівачов, 2009). Ці праці відіграють ключову роль у розумінні основних категорій сакрального мистецтва, оскільки містять фундаментальні дефініції, що дозволяють простежити еволюцію термінології у цій сфері. Вони дають цінний аналітичний матеріал щодо структури та змісту сакрального образу, його символіки та функціонального призначення.

Однак, незважаючи на їхню значущість, у цих джерелах не вдалося знайти термін, який би чітко означував і описував сакральну скульптуру у тому вигляді, який відповідає специфіці нашого дослідження.

Однією з праць, що досліджує проблематику мистецтвознавчої термінології, є стаття Н. Тимошенко «Проблематика мистецтвознавчої термінології народного малярства України кінця XIX—XX століття». У цій роботі авторка аналізує процес формування та уніфікації термінів, підкреслюючи важливість узгодження значень відповідно до західноєвропейської мистецтвознавчої практики. Тимошенко наголошує на необхідності врахування історичного контексту та міждисциплінарного підходу при введенні нових понять (Тимошенко, 2021).

Для розуміння загальних принципів формування терміносистеми корисною є стаття «Термі-

носистема як теоретико-літературна проблема» У ній розглядається процес виникнення та закріплення нових термінів, підкреслюється їхня роль у відображенні нових явищ у літературі та мистецтві. Автор зазначає, що нові терміни є необхідними для адекватного опису та аналізу нових тенденцій і напрямів (Чирков, 2005).

Аналізуючи специфіку термінології в різних галузях мистецтва, варто звернутися до статті «Термінологія дизайну: ретроспектива і сучасність» У цій роботі досліджується еволюція термінів у сфері дизайну, що може бути корисним для розуміння загальних тенденцій у формуванні мистецтвознавчої термінології та застосування цих підходів до введення нового терміна «іконопластика» (Прищенко, Базиліук, 2024).

Важливим є також врахування соціокультурних передумов формування мистецтвознавчої термінології, які розглядаються у статті «Соціокультурні передумови формування мистецтвознавчої термінології в Україні у другій половині XIX століття» У цій праці аналізується вплив історичних та культурних факторів на становлення термінологічного апарату мистецтвознавства, що є важливим при введенні нових понять (Мандра, 2019).

Отже, у рамках дослідження постає необхідність у введенні нового терміна, що дозволив би точніше окреслити специфіку сакральної скульптури як окремого феномену.

Загалом, введення нового терміна «іконопластика» потребує детального аналізу існуючих підходів до формування мистецтвознавчої термінології, врахування історичного контексту та міждисциплінарного підходу. Звернення до зазначених праць допоможе забезпечити наукову обґрунтованість та коректність використання нового терміна в мистецтвознавчому дискурсі. Важливою для дослідження даного питання є методологія. Введення терміна «іконопластика», для аналізу тривимірних пластичних творів сакрального мистецтва, повинне бути ґрунтовним та багатограним, оскільки питання термінологічної еволюції в українському мистецтвознавстві має комплексний характер. У зв'язку з цим доцільно застосувати кілька методологічних підходів, що дозволяють системно та детально розглянути проблему.

Метод **термінологічного аналізу** є основним у цьому дослідженні, оскільки необхідно чітко виявити не тільки значення існуючих термінів, але й з'ясувати їхній контекст та практичне застосування в сучасному мистецтвознавстві.

Іконографічний підхід, що дозволяє аналізувати класичне визначення іконографії і визначити її обмеження в контексті скульптурних творів.

Оскільки мова йде про тривимірні об'ємні твори, важливим є застосування **типологічного підходу** до аналізу різних форм сакральної скульптури. Цей метод дозволить класифікувати різноманітні види сакральної пластики (монументальні скульптури, рельєфи, барельєфи, горельєфи та ін.) та визначити особливості їх аналізу.

Так, як сакральне мистецтво є предметом дослідження не лише мистецтвознавства, а й історії, теології та філософії, важливо використовувати **інтердисциплінарний підхід** для розширення розуміння терміна «іконопластика» і його застосування в різних наукових сферах.

Загалом, методологія цього дослідження є комплексною та інтегрованою, оскільки вона включає вивчення як теоретичних основ термінології, так і практичних аспектів аналізу конкретних творів сакральної скульптури, що допоможе запропонувати більш точну класифікацію та визначення категорій для українського мистецтвознавства.

Мета дослідження. Метою цієї статті є аналіз термінологічних особливостей у сфері сакрального мистецтва, зокрема у контексті скульптури, та обґрунтування доцільності впровадження терміна «іконопластика» у науковий обіг мистецтвознавства.

Виклад основного матеріалу. Однією з вразливих проблем українського мистецтвознавства є термінологія. Мистецтвознавчий науковий категоріальний апарат нерідко має різночитання, а звідси неоднозначність тлумачень, що призводить до певних незручностей у фаховій комунікації. Інколи вживані терміни не відповідають тим значенням які мали б інформативно нести у собі. З'являється чимало нових іншомовних термінів.

В мистецтвознавчих дописах різного наукового рівня часто зустрічаються слова значення яких без допомоги пошуковиків чи спеціальних словників одразу годі й збагнути. Наукова праця вважається позбавлена науковості якщо автор не вжив таких слів як вернакулярний, оказіональний, агоністичний, трансцендентний, профанний, ентропійний, патерн, мімезіс тощо.

Сфера мистецтвознавства, що досліджує сакральне мистецтво, стикається з низкою термінологічних проблем. Зокрема, досі спостерігаються розбіжності у трактуванні іконографічних сюжетів, символіки, використанні кольору, а також термінологічні невідповідності, що ускладнюють науковий дискурс.

Приміром, як атрибуувати чи ідентифікувати сюжети Оплакування чи П'єта, Воскресіння чи Зішестя в ад, Богоявлення як Хрещення чи як Дари Волхвів і т.д. Існує певна складність при атрибу-

туванні окремих біблійних сцен чи ідентифікацію святих через особливості відповідної символіки.

Досі мистецтвознавці послуговуються термінами сакральне мистецтво, релігійне, християнське, церковне, священне, святе, міфологічне... І не зрозумілим є чи ці терміни використовуються фахівцями з конкретним значенням чи як синоніми для уникнення повторів у тексті (Нагорняк, Лукань, 2005).

У своїй книзі «Іконологія й іконографія», професор Дмитро Степовик чітко розрізнив два поняття «іконологія» та «іконографія», де іконологія це наука про сакральне мистецтво, а іконографія як виконання творів сакрального мистецтва, тобто наука і практика. Ці два терміни зрозумілі взаємопов'язані і відповідають своїм значенням. (Нагорняк, Лукань, 2005).

Широко вживаним у сакральному мистецтві є термін «іконографія». Не рідко його вживають і при аналізі світських творів, де доцільніше було б вживати термін композиція. У свою чергу й термін «композиція» має широкий аспект значень при його використанні.

Слід зауважити, що сам термін «іконографія», буквально означає творити, малювати (графія-графити) християнське мистецтво. Термін вживаний як до станкових творів: ікон на дереві, склі, метали, так і до творів релігійної тематики на полотні, до настінних монументальних зображень, поліхромій, стінописів, розписів. Тобто йдеться про зображення винятково на двовимірній площині.

У «Словнику українського сакрального мистецтва» М. Станкевич подає своє обґрунтування термінів «іконографія» та «іконологія», де іконографія (від грец. *Εἰκόνα* – образ, *γράφω* – писати, описувати) – в середньовічному *іконописі* стійка традиція зображень християнських святих і священних подій, які вивчені, описані, систематизовані за біблійними темами й мистецтвознавчими принципами. Найширше представлена *І. Ісуса Христа та Богородиці*. *І.* передбачає виявлення характерних рис осіб, їх символіки, атрибутів та алегорій відповідно до християнських догматів Святого Письма, апокрифів, агіографії і передання. Іконологія (грец. *Εἰκόνα* – образ, *λόγος* – вчення) – богословсько-філософська наука про культово-мистецьку суть і межі ікони як матеріалізовану духовну істину, зображення «видимого невидимого» (Станкевич, 2004: 111).

М. Селівачов у своїй праці описує термін «іконографія» як сукупність зображень, об'єднаних певною темою, та їх опис і систематика. Іконографічний аспект, як правило, абстрагується від стилістичного аспекту вивчення. Щодо іконології –

галузь знань, що вивчає значення певних образів і зображень (Селівачов, 2009: 342).

Питання застосування терміну «іконографія» до аналізу скульптурних творів, зокрема об'ємних пластичних форм, виникає через відмінності в методах їхнього створення порівняно з графічними чи живописними творами. Іконографія традиційно пов'язана з візуальним зображенням на площині, в той час як скульптура виконується в тривимірному просторі за допомогою матеріалів таких як бронза, мармур, бетон, дерево тощо, де основними методами є моделювання, різьблення та ліплення. Тому застосування терміна «іконографія» до таких творів може бути обмеженим, оскільки він не враховує специфіку пластичної форми, що має інший спосіб візуального сприйняття та інтерпретації.

Враховуючи це, введення терміна «іконопластика» для позначення специфічних аспектів аналізу сакральної скульптури є виправданим. Цей термін більш точно відображає процес створення іконічних образів у пластичному матеріалі, що охоплює як круглу фігуративну скульптуру, так і різні види рельєфів (барельєфи, горельєфи тощо). З огляду на останні наукові дослідження, що стосуються меморіальної цвинтарної пластики, храмової скульптури та сакральних творів, розміщених у ландшафтному середовищі, каплицях, на придорожніх стовпах, хрестах та ін., термін «іконопластика» набуває актуальності як ефективний інструмент для позначення та класифікації скульптурних творів сакрального характеру.

Таким чином, «іконопластика» може стати більш точним терміном для опису сакральних пластичних творів, підкреслюючи їх об'ємний, тривимірний характер та специфіку створення у контексті традиційних іконографічних образів.

Висновки та пропозиції. Введення до наукового обігу терміна «іконопластика» є обґрунтованим і необхідним кроком у розширенні мистецтвознавчої термінології, що дозволяє точніше окреслити сферу досліджень сакральної скульптури. На відміну від терміна «іконографія», який застосовується для аналізу сюжетно-символічного змісту всіх видів образотворчого мистецтва, «іконопластика» пропонується для означення специфічно скульптурних творів релігійної тематики.

Впровадження цього терміна має кілька важливих наслідків. По-перше, воно сприяє більш чіткому методологічному розмежуванню між живописними та пластичними формами сакрального мистецтва, підкреслюючи особливості їхнього візуального кодування та матеріальної репрезентації. По-друге, воно створює можливості для

системного аналізу різних типів сакральної скульптури, зокрема рельєфів, монументальної пластики, культових статуй та декоративних елементів храмової архітектури.

Застосування терміна «іконопластика» також відкриває перспективи для подальших досліджень феномену сакральної скульптури у міждисциплінарному контексті, зокрема в аспекті взаємодії з богословськими, культурологічними та історичними дискурсами. У такому ракурсі можливим є

поглиблене вивчення регіональних і національних особливостей розвитку сакральної пластики, що сприятиме формуванню комплексного бачення її ролі в європейській та світовій художній традиції.

Отже, введення терміна «іконопластика» не лише уточнює мистецтвознавчу класифікацію, а й стимулює подальші теоретичні розвідки у сфері сакрального мистецтва, сприяючи його глибшому осмисленню як естетичного, культурного та духовного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мандра Н. Соціокультурні передумови формування мистецтвознавчої термінології в Україні у другій половині XIX століття. *Мистецтвознавство України*. 2019. № 19. С. 143–150. DOI <https://doi.org/10.31500/2309-8155.19.2019.185985>
2. Нагорняк Х., Лукань В. До питання термінології в мистецтвознавстві. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2025. № 51 (квітень). С. 991–993. DOI <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.135>
3. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ : Ред. вісн. «Ант», 2009. 408 с.
4. Станкевич М. Словник українського сакрального мистецтва. Львів : Ін-т Народознавства НАН України, 2006. 287 с.
5. Степовик Д. Іконологія й Іконографія. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2004. 320 с.
6. Прищенко С., Базиліук Е. Термінологія дизайну: ретроспектива і сучасні тлумачення. *Теорія та практика дизайну. Культура і мистецтво*. 2024. № 33. С. 196–205. DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.33.21>
7. Тимошенко Н. Проблематика мистецтвознавчої термінології народного малярства України кінця XIX–XX століття. *Народознавчі зошити*. 2021. №1(157). DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.111>.
8. Чирков О. С. Терміносистема як теоретико-літературна проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. №(22). С. 140–142.

REFERENCES

1. Mandra N. (2019) Sotsiokulturni peredumovy formuvannia mystetstvoznavchoi terminolohii v Ukraini u druii polovyni XIX stolittia. [Socio-cultural prerequisites for the formation of art terminology in Ukraine in the second half of the nineteenth century] *Mystetstvoznavestvo Ukrainy*. № 19. 143–150. DOI <https://doi.org/10.31500/2309-8155.19.2019.185985> [In Ukrainian].
2. Nahorniak Kh., Lukan V. (2025) Do pytannia terminolohii v mystetstvoznavstvi. [On the issue of terminology in art history.] *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky»*. No 51 (kviten). 991–993. DOI <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.135> [In Ukrainian].
3. Pryshchenko S., Bazyliuk E. (2004) Terminolohiia dyzainu: retrospektyva i suchasni tлумachennia. [Design terminology: retrospective and modern interpretations] *Teoriia ta praktyka dyzainu. Kultura i mystetstvo*. № 33. 196–205. DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.33.21> [In Ukrainian].
4. Selivachov M. (2009) Leksykon ukrainskoi ornamentyky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia). [Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, stylistics, typology)]. Kyiv : Red. visn. «Ant». 408 [In Ukrainian].
5. Stankevych M. (2006) Slovnnyk ukrainskoho sakralnogo mystetstva. [Dictionary of Ukrainian sacred art]. Lviv: In-t Narodoznavstva NAN Ukrainy. 287. [In Ukrainian].
6. Stepovyk D. (2004). Ikonolohiia y Ikonohrafiia. [Iconology and iconography]. Ivano-Frankivsk : Nova zoria. 320 [In Ukrainian].
7. Tymoshenko N. (2021) Problematyka mystetstvoznavchoi terminolohii narodnoho maliarstva Ukrainy kintsia XIX–XX stolittia. [Problems of Art History Terminology of Folk Painting of Ukraine in the Late Nineteenth and Twentieth Centuries] *Narodoznavchi zoshyty*. №1 (157). DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.111>. [In Ukrainian].
8. Chyrkov O. S. (2005) Terminosystema yak teoretyko-literaturna problema. [Terminology as a theoretical and literary problem]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. №(22). 140–142. [In Ukrainian].